

Brdy chráněnou krajinnou oblastí?

Jaroslav Pipek, Vojen Ložek, Jan Šásek, Josef Spilka

Brdská vrchovina je rozsáhlé území podhorského až horského charakteru v jihozápadní části středních Čech. Značná neúživnost geologického podkladu, kamenité půdy a drsné klima vedly k minimálnímu rozšíření až absenci trvalého lidského osídlení a zemědělství. To determinovalo Brdy jako prostor souvislého rozsáhlého lesního celku, který se zachoval ve své celistvosti až do dnešní doby. Brdy jsou hodnotné zejména výskytem horských a podhorských fenoménů, zachovalým hydrickým režimem a díky minimálnímu vlivu lidského osídlení. Na velké rozloze pohoří se nachází vojenský újezd Brdy. V souvislosti s jeho připravovaným zrušením vyvstává otázka další ochrany tohoto cenného území.

Kamenná moře na svazích vrchu Praha

Foto Jaroslav Pipek

Autor mapy Libor Bravený, 2012

Geologický vývoj a historie

Nejvyšší části Brd jsou budovány zejména tvrdými a extrémně neúživnými prvohorními (kambrickými) slepenci, pískovci a křemenci. Brdy představují největší souvislou plochu budovanou horninami tohoto složení i fyzikálních vlastností v rámci celé ČR, čímž se výrazně liší od našich pohraničních hor tvořených krystalinikem. Jižní části jsou již geologicky pestřejší a na větších plochách zde vystupuje i proterozoikum kralupsko-zbraslavské skupiny, budované břidlicemi, drobami a vůči větrání velmi odolnými silicity (bulžníky). Místy se uplatňují i bazické granitoidy a spility. Z hlediska paleontologického jsou velice významné výchozy fosiliferních kambrických břidlic v oblasti Jinců s nalezišti zkamenělin celosvětového významu.

Brdy tvoří menší ostrov chladného mírně vlhkého horského podnebí uprostřed podstatně teplejší oblasti. Nadmořská výška pohorí se pohybuje mezi 350 m (údolí Litavky) až 865 m (Tok) a srážkové úhrny kolísají mezi 550–800 mm. Geomorfologicky je území jedinečné téměř úplnou absencí mladé kvartérní erozní činnosti. Údolí mají tvar širokých úvalů, často zahlcených balvanitými

sutěmi, kde se uplatňuje inverzní charakter klimatu. Místy se vyskytují i podchlazené až podmrzlé sutě. Pro Brdské pohorí jsou typické táhlé kopce a ploché hřebety, na nichž často vystupují skalní hřebeny a sruby až několik set metrů dlouhé, které jsou doprovázeny rozsáhlými drolinami, suťovými pláštěmi, balvanitými proudy a na jihu i bulžníkovými kamýky. S nadmořskou výškou a vyššími srážkovými úhrny souvisí bohatě vyvinutá hydrologická síť. Většina potoků má přírodní charakter koryta a břehů a velmi čistou vodu. Menší toky často mizí v hrubých sutích. Brdy jsou převážně odvodňovány Litavkou a jejími přítoky do Berounky, jen malá část směřuje přímo do Vltavy.

Osídlení Brd bylo vždy velmi řídké a chybí doklady, že by někdy v pravěku byly výrazněji zasaženy lidskou činností. S touto lze počítat jen v okrajových, klimaticky a pedologicky příznivějších částech. K částečnému odlesňování docházelo až od vrcholného středověku především pro potřeby zpracování kovů. V té době vznikly menší bezlesé enklávy s malými obcemi uvnitř souvislých lesů. S rozvojem hutního průmyslu a nástupem moderního lesnictví došlo k téměř plošné přeměně původních lesních porostů na jehličnaté monokultury. Od roku 1926 se nachází v oblasti

centrálních – Vysokých Brd vojenský prostor, který má v současnosti rozlohu 260,09 km² a slouží především jako cvičiště se specializovanou dělostřeleckou a leteckou střelnicí. V důsledku vzniku vojenského prostoru zanikly obce Kolvín, Přední Zaběhlá, Zadní Zaběhlá, Padrt, Velcí a Hrachoviště.

Conocoryphe sulzeri (SCHLOTHEIM), lokalita Jince
Foto Pavel Mudra

Příroda Brd

Vzhledem k výskytu mnohých horských prvků představují Brdy ostrov montánního charakteru. V porovnání s našimi pohraničními horami však nižší nadmořská výška, nižší hmotnost pohoří a geografická poloha v rámci ČR (obklopení teplými a suchými oblastmi) způsobuje, že zdejší oreofytikum je méně rozsáhlé a klimaticky mírnější. Horská květena se zde nerozvíjí na vrcholcích a hřebenech, které jsou často příliš suché a neúživné, ale v humózních lesích, na rašeliníštích, u potoků a v chladných údolích, kde se často setkáváme s fenoménem inverze vegetačních stupňů.

V původních lesních porostech převažovaly acidofilní bučiny. Značnou rozlohu zde jistě měly i jedlové bučiny až kyselé jedliny a v jižních částech Brd pak i květnaté bučiny. Rozsáhlejší listnaté porosty horských bučin a suťových lesů se dochovaly např. na svazích Koničku u Jinců, na svazích vrchu Okrouhlík západně od Padrťských rybníků a v několika stávajících chráněných územích v jižních Brdech. Na skalnatých vrcholech a sutích přežívají reliktní porosty dubu zimního a borovice lesní, k nimž se obvykle druží i jeřáb ptačí a bříza bělokorá. Na řadě míst v chladných údolích v okolí potoků a v jejich pramenných oblastech, ve zrašelinělé pánvi Padrťských rybníků a v okolí rašeliníšť na Toku se vyskytují podmačené a rašelinné smrčiny. Primární bezlesé představují kamenná moře, vrcholové skalnatiny a skalní rozpady a droliny, na které je vázán výskyt reliktních chladnomilných druhů bezobratlých a řady vzácných druhů lišejníků s arkoalpinským rozšířením.

Význačným jevem Brd jsou rašeliníště, sice nevelké hloubky, avšak místy poměrně

velké rozlohy. Pánevní rašeliníště se rozkládají na východním břehu horního Padrťského rybníka, zatímco ve vrcholové oblasti Toku se vyvinulo mělké, ale rozlehlé pokryvné rašeliníště. S drobnými pramennými rašeliníšti a rašelinnými kupkami se lze setkat všude, kde je zhoršený odtok vody.

Hodnotné luční komplexy lemují vlastní vysoké Brdy po jejich obvodu. Vegetačně převažují střídavě vlhké bezkolencové louky, pcháčové louky a tužebníková lada s bohatými porosty kosatce sibiřského. Časté jsou i smilkové trávníky a rašelinné louky a místy i druhově pestré ovsíkové louky s prvky horských trojštětových luk. Zcela odlišné jsou pak suché acidofilní trávníky v přírodní památce Na horách u Křešina s početnou populací koniklece lučního. Jedná se o území, kde do oblasti horské a podhorské květeny Brd okrajově pronikají teplomilné prvky průlomem Litavky. Svěbytné biotopy se vyvinuly na rozsáhlých druhotně odlesněných dopadových plochách Tok, Brda a Jordán ve vojenském prostoru, které jsou udržovány požáry a výbuchy dělostřelecké munice a svým charakterem připomínají horské hole. Převažují zde oligotrofní horská vřesoviště s rašeliníšti s bohatými populacemi rosnatky okrouhlolisté a zajímavými iniciálními sukcesními stadii lesa. Na ploše Tok a Jordán jsou patrné i periglaciální jevy především mrazové balvanové proudy, mrazové trhliny a nejnižší v Evropě vyvinuté kamenné polygony. Ve vodárenské nádrži Láz se vyskytuje jedna z nejbohatších populací kriticky ohrožené pobřežnice jednokvětě v ČR. Z dalších významných druhů rostlin je nutné zmínit výskyt všivce bahenního v rašelinných loukách u Horního Padrťského rybníka, alpského migrantu dřipatky horské na svazích Palcíře a v údolí Kla-

bavy, prhy arniky, hořce hořepníku, zvonečníku hlavatého, plavuňky zaplavované či orobince stříbrošedého.

V řadě potoků se hojně vyskytuje rak kamenáč. Brdy s přilehlým územím hrají v rámci ČR z pohledu populací tohoto druhu a jeho ochrany zcela zásadní roli. Na výcviku armády je závislý výskyt listonoha letního, který je hojný v tůních a kalužích v EVL Hrachoviště, udržovaných pojezdy na cvičišti vojenské autoškoly. Pojezdy techniky se odtud rozšiřuje i na další lokality v okolí. Poměrně hojný je bioindikátor čistých potoků mihuľe potoční. Z ryb je významný výskyt wranky obecné, střevle potoční a pstruha obecného. Potoky ve Vysokých Brdech nejsou rybařsky obhospodařovány a v případě pstruha potočního se tak jedná o cenné přirození se rozmnožující populace, které jsou jinde v ČR vzácné. O zachovalosti přírodního prostředí Brd svědčí i prosperující populace minimálně 10 druhů obojživelníků. V centrálních Brdech bylo prozatím potvrzeno hnízdění více než 100 druhů ptáků. U Padrťských rybníků pravidelně úspěšně hnízdí orel mořský. Na vlhkých loukách se vyskytuje chřástal polní. Zajímavostí je výskyt bohatých populací některých druhů pěvců vázaných spíše na teplé oblasti, jako např. pěnice vlašské. Ze savců je významný reliktní a izolovaný výskyt plcha zahradního, který se jinak v ČR vyskytuje pouze v pohraničních horách. Podél potoků se šíří vydra říční. Ojediněle je pozorován rys ostrovid.

Přírodovědný výzkum Brd je však v důsledku existence střezeneho vojenského prostoru dosud neúplný, chybí zvláště podrobnější entomologické průzkumy či průzkumy nižších rostlin.

Varianty budoucí ochrany Brd

Území Vysokých Brd zaujímá mimořádně velkou rozlohu souvislé neurbanizované krajiny na území centrálních Čech, která po zrušení vojenského újezdu může snadno podléhat negativním trendům současného vývoje české krajiny (zejména nekoncepční suburbanizaci, necitlivým podnikatelským záměrům, masovému turismu), proto je nutný komplexní a zodpovědný přístup k jejich ochraně. Nabízejí se dvě variantní řešení.

První je zajištění ochrany krajinného rázu vyhlášením přírodního parku a územní ochrany biotopů a druhů vytvořením sítě maloplošných zvláště chráněných území (MZCHÚ). Vhodně nastavené ochranné podmínky přírodního parku mohou omezit činnosti, které by znamenaly zničení, poškození nebo rušení stávajícího stavu území. Ve vojenském újezdu je vymezeno 10 EVL, které jsou chráněny tzv. smluvní ochranou. Při předjednávání národního seznamu EVL byly na základě nesouhlasu ministerstva obrany některé lokality zmenšeny a jiné zamítnuty. Vzhledem k tomu, že

Rak kamenáč obývá čisté vody zdejších potoků.

Foto Jaroslav Pipek

Mělké pokryvné rašeliniště ve vrcholové oblasti Toku

Foto Jaroslav Pipek

stávající EVL zdaleka nepostihují veškeré přírodovědně cenné fenomény vojenského prostoru, bude zde nutné v následujících letech doplnit další chráněná území.

Zřízení chráněné krajinné oblasti (CHKO) jako druhé variantní řešení představuje komplexnější a aktivnější způsob péče. Proces vyhlášení jednotlivých MZCHÚ by zde mohl být částečně nahrazen vhodně zvolenou zónací. Ze studie VaV/620/16/03 Vyhodnocení potenciálu krajiny ČR z hlediska možného dalšího rozvoje CHKO v ČR, kterou si nechala zpracovat AOPK ČR v roce 2004, však vyplývá, že Brdy jsou územím s nižší prioritou zřízení CHKO. Mají sice velkou rozlohu, ale plošně zde převažují druhotné jehličnaté monokultury a zachované přírodní biotopy se vyskytují na relativně malé rozloze. Snížená diverzita vegetace rostlinných a živočišných druhů je způsobena i extrémně neúživným podloží a spíše zaobleným reliéfem.

Poté, co ministři životního prostředí a obrany společně deklarovali potřebu ochrany přírody vojenského újezdu formou CHKO, započala

AOPK ČR ve spolupráci s MŽP ČR se zpracováním podkladů pro její vyhlášení. Brdy vymezené svými přírodními, kulturními i historickými souvislostmi ale přesahují hranice vojenského prostoru a navazují volně na okolní krajinu. Proto je snahou AOPK ČR do návrhu zahrnout také některá sousední území, často bohatší zajímavými přírodními fenomény.

Záměr Ministerstva obrany ČR zrušit vojenský újezd Brdy byl zveřejněn v dubnu 2011. Jeho zrušení odsouhlasila vláda ČR ve svém usnesení ze dne 4. 1. 2012. Zrušit újezd, nebo jen zmenšit, a změnit tedy jeho hranice, může teprve až zákon. Jeho přípravou se bude nyní zabývat ministerstvo obrany a bude teprve předložen ke schválení Parlamentu České republiky pravděpodobně v průběhu roku 2014. Pokud zákon bude přijat, ministerstvo obrany bude realizovat úkoly směřující ke zrušení vojenského újezdu Brdy k 31. 12. 2015. Předpokládá se, že v Jincích i nadále zůstane vojenská posádka a část stávajícího vojenského újezdu přiléhající k Jincům jí bude sloužit jako cvičiště. Po-

kud bude definitivně schválen záměr vyhlásit na území Brd CHKO, měla by vzniknout současně se zrušením vojenského újezdu.

Poznámka

Článek vychází z materiálu, který pod názvem *Návrh ochrany přírody a krajiny Brd (v případě zrušení vojenského újezdu)* zpracovalo Krajské středisko Praha a střední Čechy ve spolupráci s externími odborníky a ústředním pracovištěm AOPK ČR. Součástí tohoto materiálu je i vyčerpávající bibliografie týkající se Brd. Problematice přírodovědných hodnot Brd se bude věnovat i jedno z dalších čísel sborníku *Bohemia Centralis*, který vydává Krajské středisko Praha a střední Čechy AOPK ČR.

Seznam použité literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz.

Autoři pracují v AOPK ČR, Krajské středisko Praha a střední Čechy

SUMMARY

Pipek J., Ložek V., Šašek J. & Spilka J.: Will the Brdy Highlands Become a Protected Landscape Area?

The Brdy Highlands is a distinctive extensive forest complex, valuable particularly due to the presence of mountain and sub-montane phenomena and well-preserved hydric regime. Considerable low bedrock fertility, skeletal soils and harsh climate resulted in minimal human settlement and agriculture or even to their absence there. On most of the Brdy Highlands, there has been the Brdy Military Training Area (MTA). In relation to planned abolishing the MTA, question has been raised whether the valuable region would be protected. There are two options. The region can be declared as a Nature Park,

aiming at preserving its landscape character/scenery. At the same, some small-size Specially Protected Areas can also be established there, protecting and maintaining wildlife populations and habitats. The other option is to establish a Protected Landscape Area (PLA). Within the MTA, secondary coniferous plantations dominate, while natural habitats have been reduced to relatively small patches. Thus, the region does not fully meet the highest standards for establishing a PLA. Nevertheless, after Ministers of Defence and Army Forces and of the Environment declared the need to protect nature within MTA by establishing a PLA, the Nature Conservation Agency of the Czech Republic, in collaboration with the Ministry of the Environment of the Czech Republic, has begun to prepare an appropriate background document for the establishing the PLA there. The PLA would also include some from a point of view of nature history valuable areas in the MTA's vicinity.